

קינה על העברית שלך, שלי

מכתב ליהודה הלוי

אילו נחשים ושרפים ועקרבים מסתוללים כעת בארץ שלי, מנסים לקרוא שלטים שכתבתי בעברית שהיא שלי, שאיננה שלהם, שהם לא מבינים, שהם לא קוראים, שהם לא יודעים לעכל? אילו נחשים ושרפים נושכים את גופי? איזו ארץ אותיר מאחוריי כשאעזוב? ואיזו עברית?

"לבפות עֲנִיתָ – אֲנִי תָנִים"

אני פותח מילון אבן שושן כדי לבדוק אם התן שלנו הוא אותו התן שהכירו ישעיהו ומיכה, שבעקבותיהם כתבת את ה"אֲנִי תָנִים" שלך. את יללות התנים שלנו בישראל המודרנית, בלילות, אני יכול לעצום את עיניי ולשמוע ממקום מגוריי בירושלים. עמרי, בן-זוגי, שומע אותם כמו שיר ערש, כמו המיית הירדמות, כמו קולה של החשכה. הוא גדל עם בכיים לילה-לילה. אני מאזין ונבהל, מאזין ומתפעל, אולי מתלונן על הדממה המופרת. מבקש לצלול לתוך שינה.

על פי מילון אבן שושן, הנביא מיכה שמע את מה שאני שומע, את מה שעמרי שומע, כשהוא כתב על מספד תנים ("עַל זֹאת אֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה וְאֵילִכָה שׁוֹלָל וְעָרוֹם אֶעֱשֶׂה מִסְפַּד פְּתָנִים וְאַבְל כְּבָנוֹת יַעֲנָה"). כלב פרא לא גדול, שרגליו גבוהות, שפרוותו צהובה או חומה צהובה. הוא שמע את יללות התנים, ובעבורו הן היו קולם של שבר, של עזובה ושל אובדן. יהודה, מה אתה יודע על התן? האם יש תנים בספרד? איך יכולת לכתוב על תנים, מה ידעת על תנים? איך אומרים "תנים" בשפת אמך, בערבית אנדלוסית? איך אומרים תנים בספרדית? כמה משונה.

בערך הוויקיפדיה "תן", בעברית ובאנגלית, יש מפה שממנה די ברור שבספרד לא היו תנים מעולם. שם ממשיכים וכותבים, בניגוד לאבן שושן, שעל פי רוב החוקרים, התן המקראי הוא בכלל סוג של עוף דורס, אולי אות פרעוני. מנחם מור, זואולוג ישראלי, סבור שתן במקרא הוא סוג של שד. כתבת על תנים, יהודה, כתבת שאתה תנים, אבל מה ראית בעיני רוחך? איזה קול שמעת? איזו עֲנִית באת לבכות?

"אניד לבתרי לבבי בין בתרי?"

"להניד ל-", כמו "להניד את", פירושו לנענע לכאן ולכאן. העדפת לכתוב כאן "ל-", כי היא שוואית והיא דרושה לשם היתד שבמשקל. את בתרי הלב אני מבין. אני גם מכיר את הצער הזה בעצמי, את הצער על מה שמעולם לא ראיתי, על העולם שנחרב לפני שפקחתי עיניים לראשונה. עולם שלבנו עדיין פועם בין בתריו. כזה הוא העולם של יהדות תונים עבריים. נדמה לי לפעמים שבכוונה אני מנסה לדעת מעט ככל הניתן על העולם הזה, שקרוב לי כל כך, ושהיום הוא נווה תנים מוחלט. אבל אני יודע לאן גלו בני ובנותיו. סבתא ז'ולי, סבתה של אמי, גלתה ארצה, ושם, לאחר שנעלם בנה השלישי בבית החולים והוכרז עליו שמת, לקחה את מיטלטליה ואת ארבעת ילדיה הנותרים ושבה לעיר הולדתה. בתונים היא חייתה ברחובות עד שבעלה, ז'וזף, שכבר הגיע לפריז, מָשָׁה אותם אליו.

בתונים נמצאים קבריהם של רבים מאבותיי. דוד מוריס, בעלה של דודה ז'ורז'ט, אחות סבתי מצד אבי, נהרג בתאונת דרכים ב-1953 והוא בן 35. על מצבתו שני תחריטים. הראשון הוא דמות ענף ורד ועליו שני פרחים, שני פירות ועלים מחודדים; והשני, במעלה המצבה העומדת, דמות מכונית קטנה ויונה דרוסה למרגלותיה. מתחת לתחריט המכונית כתוב בצרפתית חרוזה ברישול: "בשיא נעוריי הלכת, / כשהחיים לך חייכו, / המוות, פתאומי ואכזרי / מטביע אותנו ביגון נצחי / האומץ שלך ואהבתך / ינחו אותנו תמיד / אבא אהוב מאוד / נוח בשלום." מתחת לכתובת הצרפתית, על המצבה השוכבת, כתוב שיר ארוך בערבית-יהודית. אני קורא אותו לאט מן התמונה ששלח לי אבי לפני חודשים ומבין מילים מעטות. את הצרפתית הורישו לי, אבל את הערבית לא הורישו. לאט-לאט אני קורא, "כרג'ת פלטומוביל על אנייא אנא וסחאבי מג'מולין / דרבנתא כמיונא קוייא אלכנתא ומתנא אנא וסאחבי לתנין", ומבין לסירוגין, נסעתי במכונית [...] אני וחבריי [...] הכתה אותנו המשאית [...] ומתנו, אני ושני חבריי [...]

כשאבי שלח לי את תצלום המצבה הזו בפעם הראשונה, הוא התקשר בהתרגשות ותרגם לי שורה שורה בקול רועד. אני הלכתי בדרך מהאוניברסיטה בגבעת רם אל דירתי שבנחלאות, ובצג הטלפון שלי תמונה של מצבה מלפני פחות ממאה שנה, שמספרת על עולם שחרב לחלוטין. אבי בכה והתרגש כי המכתב הזה, שהושם בפיו של דוד מוריס המת, ויועד לילדיו הצעירים, לא ממש הגיע ליעדו. הם ביקרו בקברו בפעם הראשונה רק לפני כמה שנים, כשהיו בטיול בתונים, וגם אם הם מבינים מעט ערבית-יהודית, הם לא קוראים אותיות עבריות. המכתב חתום.

בערך הוויקיפדיה האנגלי "ערבית אנדלוסית", אני רואה צילום של מכתב בכתב ידך, יהודה, בערבית-יהודית. האם היית יכול לתרגם לי את כתובת המצבה של דוד מוריס? מה היית חושב על תחריט המכונית הקטנה, המרכבה המשונה, על היונה הרמוסה? ומה היית חושב על הצרפתית? האם ידעת לקרוא כתב לטיני? יש לי אנתולוגיה של שירה ספרדית בצרפתית, וכלולים בה כמה שירים שכתבת בספרדית בתעתיק עברי. ובכלל, באיזו שפה היינו מדברים, אני ואתה? האם היית מבין את מה שאני כותב לך כעת?

(5/10/2023)

"כּוֹס הַיְּגוֹנִים, לָאֵט! הֶרְפִּי מַעַט"

רק אתמול הבטתי על כוס היגונים שלך, שלנו, והתמלאתי תוגה משונה וקהה: המציאות בסדר מדי, קלה מדי, אמרתי לעצמי, מכדי שדימוי עז כזה יעשה אֶתה צדק. אנחנו חיים בסדר בסך הכול, עמרי ואני ומילטון, החתול שאימצנו לפני שבועיים. לאיזו כוס יגונים אני צריך לדבר, להתחנן? כך שאלתי את עצמי.

היום, בשבעה באוקטובר, דברים השתנו. דברים השתנו בלבי. השעה אחת־עשרה בלילה ואני יושב ליד שולחן העבודה ומנסה לכתוב על כוס היגונים. למשל, על העצבות הגדולה שהיא ממלאת אותי, על הכעס, על המרירות, על הפחד. הרבה מאוד על הפחד. אני יודע כיצד לפחד פחות, תמיד פחדתי, ואיני יודע איך אישן הלילה.

נסעתי להוריי הבוקר מתוך הפחד שהצמיח אותי, אחרי שבע או שמונה אזעקות, וידיעות משונות ומזרות אימה באתרי החדשות. אבי, ששומר שבת, התוודע למציאות הנוראית לאט לאט, ונבעת, ונהלם, ומצחו נחרש קמטים וזוויות פיו צנחו. בצהרי היום אמרתי לו, אם אתה רוצה, אפשר ללמוד משהו ביחד. הוא הנהן. אחר כך הציע שנקרא תהלים. אז קראנו. התחלנו במזמור הראשון. חשבתי כיצד המצבים שעליהם דוד מדבר, עד כמה שהם דומים ("ה' מה רבו צריי, רבים קמים עליי", "הושיעני מיד רודפיי והצילני", "קומה ה', הינשא בעברות צוריי!"), עוד יש בינם לבין המציאות שלי היום תהום גדולה פעורה. דוד מצדיק את דרישת ההצלה בניקיון כפיו ("ה' אלוהיי אם עשיתי זאת, אם יש עוול בכפיי"), ואילו אנחנו, ידינו שופכות דם. אני קורא בבהלה, בהלמות לב, בחרדה, ומזכיר לעצמי את הפלא הגדול של ספר תהלים, שהמשמעות המילולית שלו חשובה הרבה פחות מנימתו. ניסיתי לדבוק בנימה. ניסיתי לדבוק בתדהמה, בצער, באימה, בבקשת הישועה.

כוס היגונים שעברה על קהילה קטנה בארץ קטנה במערב אסיה, בשבעה באוקטובר אלפיים עשרים ושלוש, הייתה אמורה לנקוע את כישור הזמן מצירו. הזעזוע הגדול שאני חווה היום קשור במוות הרב, שעדיין איננו יודעים בכמה הוא נאמד. הוא בוודאי קשור בחטופים הרבים, שעדיין איננו יודעים כמה רבים הם. הוא בוודאי קשור במעגל הדמים שילך ויסתבך, ילך וישתרך, ילך וייאחז בכל הקנוקנות האפשריות בקהילה הזו. אבל הוא קשור גם בדבר אחר, סמוי ממנו, שהוא הקשר שלי אל הארץ הזו, אל המולדת המבאשה הזו, אל הבית הזה שאני זר בו כל העת.

פסוק אחד רשמתי לי לכתוב כאן אחר כך: "הַכֹּל סָר, יַחְדּוֹ נִאֲלָחוּ. אֵין עֲשֵׂה טוֹב. אֵין גַּם אָחָד."

"הֵם הַשְּׂמֵחִים לְשִׁלּוֹתָּ וְהַכּוֹאֲבִים / עַל שׁוֹמְמוֹתֶךָ וּבּוֹכִים עַל שְׁבָרֶיךָ"

יש מולדות שתובעות מבניהן ומבנותיהן מין אמפתיה חסרת גבולות, מין סימביוזה משונה ונושמת. כבר לפני אלף שנה, כשכתבת את שירך, יהודה, הרגשת את הסימביוזה הזאת, את המשיכה הקוסמית הזו. ונכנעת לה. זה אולי כל היופי המצמית של מחזור שירי ציון שלך. בלי להכיר את הארץ, בלי לדבר את שפתה כשפת אמן, נכנעת לסימביוזה הזו והיא נבעה ממך ביופי מפואר, מזוכך, שקשה להישאר אדיש אליו. ארבע או חמש פעמים

קראתי בקול את "ציון הלא תשאל" בצהרי תשעה באב האחרון. חשתי איך במעמקי בטני, במעמקי קרביי, מתחילה להשתרש אותה הסימביוזה. חשבתי שהעבותות האלה, הפארות הללו שבדמי, קנו בי שביתה, ושאני צריך להילחם בהם. חשבתי שאני צריך להיאבק בהם כדי להיות אדם קוסמופוליטי.

אני לא כואב על שוממותה של הארץ, ולא שמח לשלוותה, ולא בוכה על שבריה. בכך אנחנו שונים, יהודה. בכך ובדברים רבים אחרים. מפני שלארץ שלי אין רגשות ואין נפש. הארץ אוהבת את השממה כי כך לתנים (או לאוחים הפרעוניים) יש היכן לגור. כי כך יש לצרעות ולדבורים היכן לבנות כוורות ולמצות צוף. הארץ חיה, מלאה בחיים, מלאה באהבה ובחסד, בחמלה ובאכזריות. הארץ נושמת לבד, ואין בה שברים. רק על הדם מותר לבכות, רק הוא ראוי שיבכו עליו. ואם הוא נשפך היום כמים, משני צדי גדר אחת פרוצה וארוהה, הרי שאני חרד חרדה נוראית ומטשטשת.

(7/10/2023)

"במקום / צרי גלעדך – נחש שרף וגם עקרב."

הימים נמשכים ונתקעים זה בזה, מסרבים להיגמר ולהתחיל, הנפש מסרבת לרקוע את הארץ על המים, כלומר, לברוא את עצמה כישות עצמאית. היא לא מפסיקה להימס, לנזול, לסגת, להתפשט כמו גז, לסרב לפול. היום הלכנו בבוקר לתרום דם, והדם יצא מגופי כאילו אין בו ממש. דקות ארוכות שכבתי כשהיד מוגבהת, מעל לראשי, ופד קטן מכסה את הנקב הקטן שעשו בי כדי להקיז את דמי אל השקית השקופה. חיכיתי.

בדרך הביתה תקפה אותי סחרחורת אימים. אני ממשיך וקורא עוד ועוד על מאורעות השבת ההיא, מעלה את גירת האימה והחטא, ולא מצליח להיזכר מה קרה רגע לפני כן, מה כתבתי כאן במעלה קובץ הוורד? אני מוכרח להמשיך לכתוב כדי שאחר כך אוכל לזכור. אני מוכרח לזכור כי אין לי מושג מה יקרה בעוד חודש, בעוד שנה, בעוד עשור. אילו חיים אחיה? היכן הם יהיו? באיזו שפה אדבר? אילו ישויות ריבוניות יתקוטטו וישחטו זו את זו בכבשן שיעמוד בין זרזיפי הירדן האחרונים ובין הים התיכון שיבער ויחמיץ?

מה אמצא בארץ הזו כשאשוב אליה? היום אני יודע שאעזוב, שאעזוב מהר, בחיפזון, בבהילות. האם משפחתי עוד תחיה בה? אילו נחשים ואילו שרפים יסתוללו בה? יהודה, אני ממשיך לכתוב אליך, למרות הכול. אתה רצית לבוא, ואני רוצה לעזוב. אתה שואל את עצמך מה תמצא, ואני שואל את עצמי מה אטוש.

לקראת הערב התכוננתי למשמרת המחאה השקטה שהשתתפתי בה. הכנתי שלטים. כתבתי ציטוט קצר מתוך הלכות פדיון שבויים ב'שולחן ערוך', שלמדתי עם עמרי בתור לתרומת הדם, כמה שעות מוקדם יותר. הקריאות הללו, יחד עם עמרי, נותנות לי חוסן מיוחד ביחס לארון הספרים היהודי הפרטי שלי. זו הייתה הפעם הראשונה שלמדנו ביחד 'שולחן ערוך'. הגענו להגהה של הרמ"א על החזר הכסף שחייב הפדוי לפודה, במקרה שהפדיון עלה כסף, ושלפדוי יש די מחסורו. הרמ"א כתב, "ולא אמרינן דהוא מברית ארי מנכסי חברו." קראתי אני, ונתתי את הרקע ההלכתי, ועמרי הסביר לי את הדמיון והשוני

בין שבוי שפודים בדמים, לבין ארי שמברחים מנכסים. העברית של פוסקי ההלכה זרה לו, אבל הוא מבין אותם. אני מבין את שפתם בקלות, אבל מתקשה להבין את ההגיגות המשפטיות שלהם. הקרבה הזו, שאני מתווכה, בין עמרי לבין הטקסטים שלמדתי בילדותי, משרה עליי ביטחון. אולי זו המולדת שלי.

במשמרת המחאה עמדנו בדממה והנפנו שלטים. שלט אחד ציטט את ה'שולחן ערוך' ("כל רגע שמאחר לפדות שבויים [...] כאילו שופך דמים", שו"ע יו"ד רנ"ב), שלט אחר ציטט את דרישתו של משה רבנו, "ובחרת בחיים", ושלט שלישי דרש בעברית ובערבית: "עסקת החלפת שבויים עכשיו". האווירה הייתה מתוחה ואלימה. ידעתי שאינני בטוח. ניידות המשטרה הגיעו זו אחר זו ופרקו מהן שוטרים רבים ומצוידים. האנשים מסביב היו עוינים, כולם. אמרו לנו דברים אימים. הטיחו בנו אשמות איזומות. כי העלינו על דל שפתנו את הדרישה לחיים. לחיים של אזרחינו, אפילו לא של ה"אויב", כלומר של מיליוני הפלסטינים הלכודים בעזה.

לאחר כמה דקות של עמידה שקטה, שהופרה פעם בפעם בקריאות של עוברי אורח, הגיע אחד המתנגדים הקבועים להפגנות השמאל, ששמו אולי מתניה, ושאני קורא לו "שמאלנים בוגדים", על שם סיסמתו המצליחה ביותר. בכל הפגנת שמאל הוא נעמד מנגד, מוקף בשני שוטרים שמונעים ממנו להתקרב, וצועק במשך שעות ארוכות. הפעם הוא הגיע והתקרב מאוד. השוטרים עמדו והתבוננו כיצד הוא מתקרב אלינו, אללי ואל עמרי, ונובח עלינו דברי שטנה נוראים ממרחק של סנטימטרים אחדים. פחדתי מאוד. התקרבותי לשוטר שהיה מולי ושאלתי אותו אם אינו יכול להרחיק אותנו. אמרתי לו שאנחנו מפחדים. הוא הביט בי ולא הניד שריר משרירי פניו. שאלתי אותו אם אינו שומע אותי. לא ענה. שאלתי אותו אם הוא לא מדבר עברית. הניד בראשו לשלילה. הבנתי פתאום שהשוטרים לא כאן כדי להגן עליי, נהפוך הוא.

תוך דקה כרוז משטרי הודיע שההפגנה בלתי חוקית ושעלינו להתפנות מהכיכר תוך דקה. התחלנו להתרחק, והם התחילו להכות. טל, חברי לעבודה שהשתתף בהפגנה גם הוא, נפל לארץ. התקרבותי אליו לעזור לו לקום, שוטר אחד ראה אותי ודחף אותי, וגם אני נפלתי. הרגשתי זעם שמציף אותי, אבל בעיקר הרגשתי שאני עומד מול אלימות גדולה, אימתנית, אינסופית. הרגשתי שמכים בנפשי על שהעזתי לחשוב אחרת. אני נדחפתי והוכיתי, ומפגינים אחרים נבעטו ונמשכו בשערות ראשם, הכול בלוויית קללות איזומות. ידעתי שאני עכשיו, בשל דעותיי, כבר אינני אזרח. אני אויב העם. בדרך הביתה בכיתי.

אילו נחשים ושרפים ועקרבים מסתוללים כעת בארץ שלי, מנסים לקרוא שלטים שכתבתי בעברית שהיא שלי, שאיננה שלהם, שהם לא מבינים, שהם לא קוראים, שהם לא יודעים לעכל? אילו נחשים ושרפים נושכים את גופי? איזו ארץ אותיר מאחוריי כשאעזוב? ואיזו עברית? אימות השבת היא עוד שמורות בנפשי, בלתי מפוענחות, וכעת אימות חדשות מוסיפות לעלות על גבן. האלימות שהולידה אלימות, תלך ותתפח. לוקרטיוס אומר, "האור מוליד את האור". דווקא בפרט הפיזיקלי הזה הוא טעה. האור נולד מחוסר היציבות, מהאנרגיה העודפת, מההתעוררות של האטום. אור לא יכול להיוולד מאליו. אבל דברים אחרים מולידים את עצמם. האלימות. והנחשים. והשרפים. והעקרבים.

"אֵל מִי יִדְמֶנּוּ מְשִׁיחֶיךָ וְאֵל מִי נְבִיאֶיךָ וְאֵל מִי לְוִיֶּיךָ וְשָׂרֶיךָ?"

אני מנסה להבין מה לומר לך עכשיו, יהודה. אני מנסה להבין מה בתקווה שלך, מה בה מוציא אותי מדעתי. אני נמשך אליה מאוד והיא מוציאה אותי מדעתי. אני רק רוצה לברוח מכאן, לחזור לפנטזיות שלך על המשיחים, על הנביאים, על הלוויים והשָׂרִים, במקום להיות מוקף בשוטרים מבקשי רעתי ובשָׂרִים ערלי לב.

אני לא חושב שהארץ שחלמת עליה קבורה מתחת למרצפות כאן, אני לא חושב שהזיתים כאן מכירים את שמך, אני לא חושב שהדבורים או הדקלים, שפני הסלע או הצבאים, מבינים את שפתך. היא שפה נצחית שאבדה מן העולם, היא מוזיקה אחת שאני יכול לשמוע כל הלילה ולהתנחם בה, עם כל העצב, עם כל השנאה והאימה, עם כל המהומה והתבהלה. אני מבין אותך, יהודה, כי למדתי את שפתך. אולי אני מבין אותך כי אני קשוב. אל מי תדמה אותי? אני לא משיח ולא נביא. גם כך אני בוגד, יהודה? אני רוצה להישבע שאני נאמן, אבל אני עייף, ואני לא חושב שאתה שומע אותי. אני עצוב כל כך וצריך להתרחק מן הארץ, אני צריך להיתלש ממנה באזמל.

(12/10/2023)